

APŠVIETOS RAUDONOJI KNYGA

Locupletissimi rerum naturalium thesauri accurata descriptio

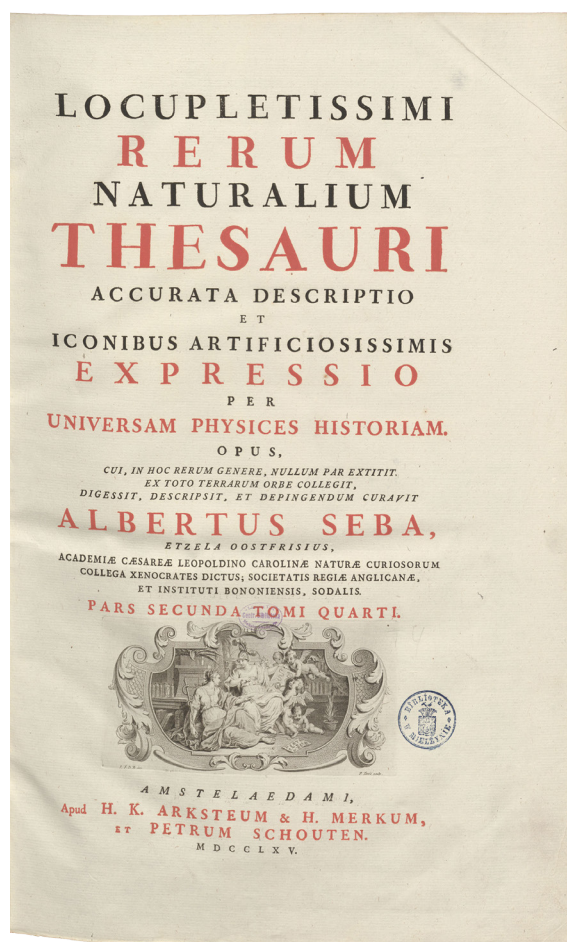
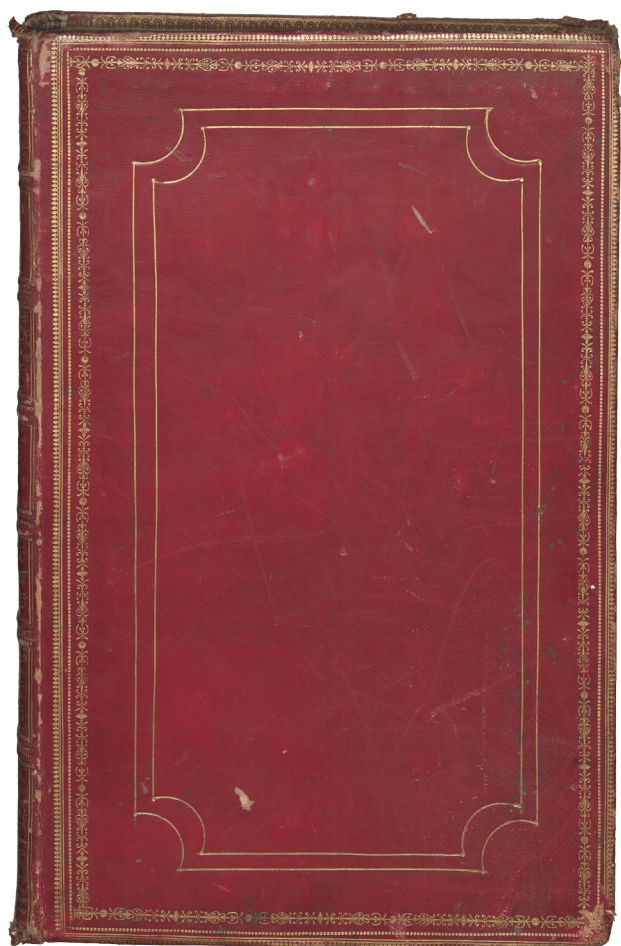

XVIII a. įdomybių katalogas

EDUKACINĖ PRIEMONĖ, SKIRTA GYVOSIOS GAMTOS
PAŽINIMUI IR SPALVINIMUI

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomas septynių dalių raudona oda įrištas 53 x 34 cm foliantas, pavadintas **Apšvietos raudonoji knyga**, kurioje vaizduojami įvairūs gyviai ir augalai. Tai olandų vaistininko ir kolekcininko Alberto Sebos (1665–1736) *Išsamus turtingiausio Gamtos lobyno aprašymas* (orig. *Locupletissimi rerum naturalium thesauri accurata descriptio*), išleistas 1734–1765 m. Amsterdame*. Nežinome, ar kas tyrė, kiek pavaizduotų gyvūnų rūšių išgyveno iki dabar?

Ką šiandien galėtume pasakyti apie tuos spalvingus drugelius, driežus, šliužus, gyvates, krūmus ir žoles, po kuriais jie tūno? Ir kodėl niekam iš buvusių albumo savininkų nekilo mintis nuspalvinti iliustracijų, nes šis albumas taip patogiai išleistas: kiekvienoje atvartoje – du tų pačių objektų atvaizdai, pirmas spalvotas, antras – tik juodo kontūro, šiandien sakytume – kserokopija. Siūlome susipažinti su šio unikalaus leidinio autoriumi ir knygos sukūrimo aplinkybėmis.

* Knygos leidėjai keitėsi. Pateikiame antro tomo aprašą: *Locupletissimi rerum naturalium thesauri accurata descriptio et iconibus artificiosissimis expressio per universam physices historiam : opus ... ex toto terrarum orbe collegit, digessit, descripsit et depingendum curavit / Albertus Seba Etzela Oostfrisius...* – Amstelaedami : apud J. Wetstenium & G. Smith & Janssonio-Waesbergios, 1735, t. 2. – 16 nenumeruotų lapų, 75 puslapiai, LXXI lapas iliustracijų. Saugojimo vieta: LMAVB RSS A.983.

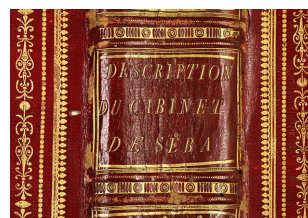
Knygos sukūrimo aplinkybės

Apšvietos raudonosios knygos antros dalies prakalboje sudarytojas rašo: *atsiveria serpentologija arba tikroviški atvaizdai ir aprašai visokių rūšių šliužų, gyvačių, driežų ir kitų panašių gyvių, gyvuojančių ir randamų ir Europoje, ir likusiose trijose pasaulio dalyse (serpentologiam qui continet, seu vivas imagines et historiam omnis generis serpentum, viperarum, lacertarum et ejusmodi animalium, tam in Europa, quam tribus aliis praesertim orbis habitati in partibus, reperiundorum).*

Gyvūnai ir gyviai, kitos atrakcijos buvo surinkti ne tik Olandijoje, kur gyveno mokslininkas, bet ir kelionėje po Rytus bei šiaurės Afriką. Taip buvo sukomplektuotas vienas didžiausių ir vertingiausių Įdomybių kabinetų (*Curiosities cabinet, Kunstkammer*). Tokiuose kabinetuose buvo kaupiama įvairi medžiaga – žmogaus anatomiciniai objektai, gyvūnijos pavyzdžiai, uolienu gabalai, gražios kriauklės, žinoma, brangūs ar nematyti augalai. Visa tai galėjo tilpti vienoje lentynoje, vienoje spintoje arba užimti visą kambarį. Ši kaupimo aistra kilo besivystant visiems gamtos mokslams, kai buvo atsigręžta į žmogaus gyvenamą aplinką, jos pažinimą, pritaikymą savo reikmėms. Žmogus, Dievui padedant, ima save laikyti visatos šeimininku. Šiandien tą laikotarpį vadiname Apšvieta.

Bibliotekoje saugomas ne vienas Įdomybių kabineto katalogas, bet šis yra išskirtinis. Išspausdintas ant gero popieriaus kokybiškais dažais, išlaikęs iliustracijų spalvas, gerai apsaugotas raudono marokeno su auksintais ruletės apvadais įrišo. Kaip prabangiai turėjo atrodyti, kai buvo naujas! Iliustracijas išraižė

Pjeras Tanjė (Pierre Tanje, 1706–1761), išspausdino Amsterdamo *Arksteum & Merkur* leidykla. Pinigų leidybai A. Seba surinko, pardavęs kolekciją Rusijos imperatoriui Petriui I (1672–1725), kuris rūpinosi eksponatais Peterburge steigiamai Kunstkamerai. Vėliau buvo renkama antroji Sebos kolekcija, kurios objektų, kaip sakoma įvairiuose informacijos šaltiniuose, dar ir šiandien galima rasti muziejuose.

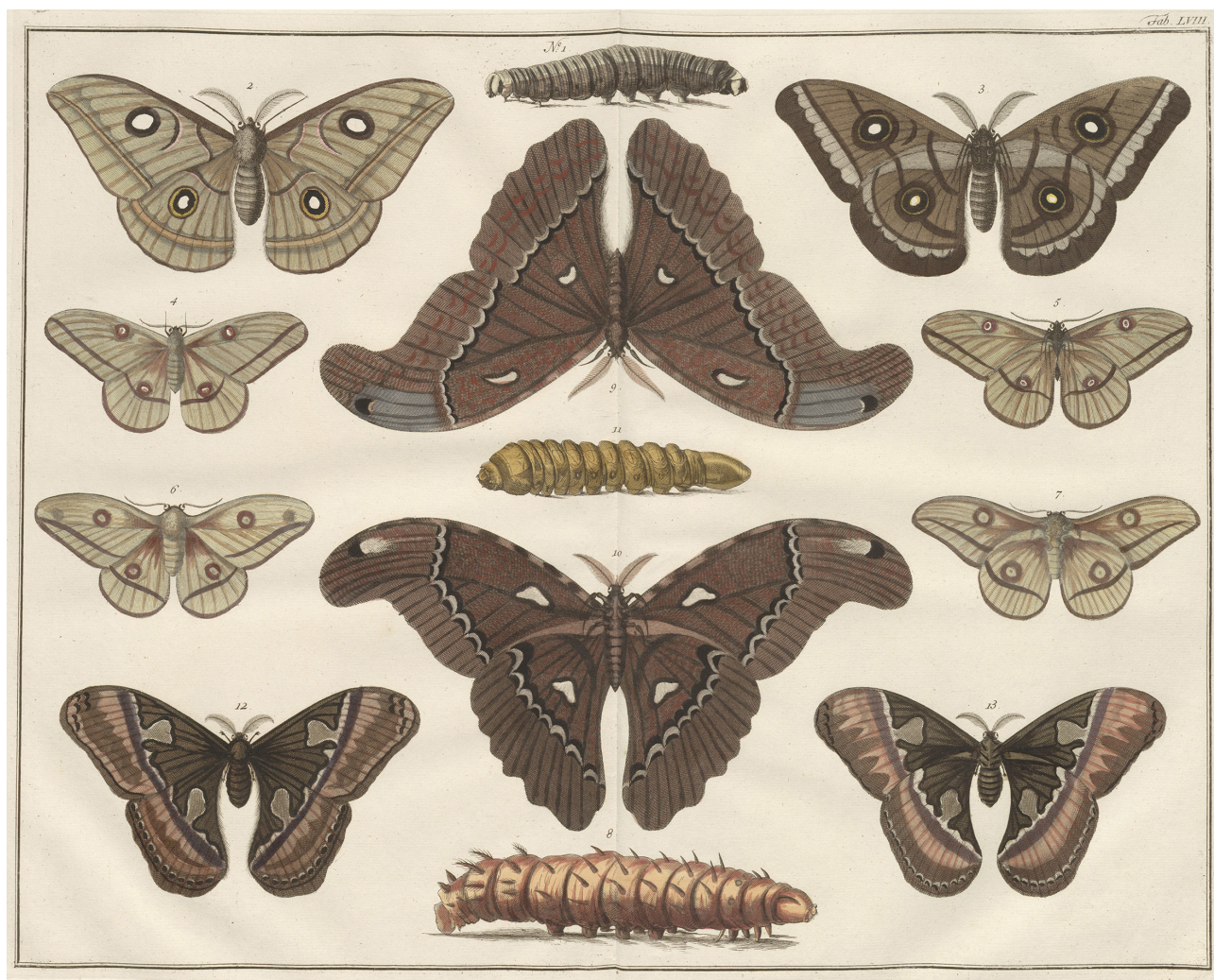
Apie knygos autorių

Albertas Seba (1665–1736) – vaistininkas, medikas buvo sukaupęs gyvūnų, paukščių, augalų, vabzdžių, kriauklių – gamtos įdomybių ir retenybių kolekcijas, vadinamąjį Įdomybių kabinetą. Aistringas tyrėjas parašė tekstus ir Amsterdamo *Arksteum & Merkur* leidykloje pamečiui (1734–1735) išleido du toms įdomybių katalogo *Locupletissimi rerum naturalium thesauri accurata descriptio*. Seba aprašė ir išleido pirmuosius toms. Jam mirus, veikalo iliustracijas aprašė ir išleido kiti mokslininkai, iš jų – andų botanikas-medikas Hermanas Burhavė (Herman Boerhaave, 1668–1738) ir filosofas-matematikas-medikas Piteris van Mušenbrukas (Pieter van Mussenbroek, 1692–1761). Paskutiniai tomai pasirodė 1759 ir 1765 metais. Susisteminta leidinio informacija pasinaudojo augalų taksonomijos kūrėjas Karlas Linėjus (Carl Linné, 1707–1778). Alberto Sebos vardu pavadintos trys gyvatės.

Drugiai

Tai vienas gausiausių ir geriausiai ištirtų vabzdžių būrių. Skirtingai nuo gyvačių, jie išsiskiria ne tik grožiu, raštų gausa, bet ir trumpaamžiskumu. Lietuvos pievose ir miškuose gyvena per du tūkstančius drugių rūšių iš 165 tūkstančių, priskaičiuojamų visame pasaulyje. Pats didžiausias ir reto grožio Atlaso naktinis drugys (lot. *Attacus atlas*) (1 pav.), dar kitaip – Pietryčių Azijoje vadinamas didysis gyvatės galvos drugys, siekia iki 31 cm ir gyvena tik keletą savaičių, nes neturi nei striaubliuko, kurį kiti drugiai naudoja maistui pasiekti, nei virškinimo organų. Jam užtenka to maisto, kurį sukaupė

vikšras tam, kad susiporuotų ir padėtų du 2,5 mm kiaušinėlius. Po 10 dienų iš jų išsiritą 1 cm ilgio vikšrelis, kuris gali graužti 90 skirtingų rūšių medžių lapus. Po mėnesio jis jau bus delno ilgio (11–12 cm) ir, visą dieną sukęs kokoną iš įvairių augalinių medžiagų, virs lėliuke, kuri po mėnesio taps reto grožio drugiu, o lenkti jo sparnų kampai, panašūs į gyvatės galvą, baidys gruobonis iki jis atliks savo misiją. Šalia didžiojo gyvatės galvos drugio paveikslėlyje matome saturniją (2) ir agliją (3) – lėliukę ir vikšrą. Mažąją saturniją ir agliją galima pamatyti ir Lietuvoje.

Drugių šeimų pavadinimai tokie pat įspūdingi, kaip ir jų grožis: Saturnijos sfinksai, melsviai, pleštekės, nolijos, meškutės ir t. t. Net iki 1912 m. buvo manoma, kad drugiai negirdi. Jų klausą neįprasta, jie jaučia vibracijas sparneliais ir visu savo kūnu. Kadangi daugiausia minta nektaru, tai skonio receptoriai cukrui tūkstančius kartų tobulesni už žmogaus. Drugiai sudaro pusę į Raudonąją knygą įrašytų vabzdžių rūšių. Dalis jų migruoja, pvz., monarchai, minta gėlių nektaru ir vaisių sultimis, o jų skonio receptoriai yra ant priekinių kojelių. Drugiai visą maistą sunaudoja jėgoms, reikalingoms surasti vienas kitą.

2 paveikslėlyje pavaizduotas melsvių šeimos drugys ir daug plešteklių šeimos drugių, kurie išsiskiria sparneliais dantytais kraštais, reto grožio raštais ir ūseliais. Lietuvoje yra per 50 rūšių plešteklių. 3 paveikslėlyje pavaizduoti gausios sfinksų šeimos atstovai. Pavadinimas, kaip ir meškučių šeimos, kilęs iš vikšro išvaizdos. Vikšras panašus į senovės egiptiečių sfinską, kai kurie turi rago pavidalo ataugą. Sfinksai migruoja kaip paukščiai, kai kurie nuskrenda tūkstančius kilometrų, kol pasiekia Lietuvą. Mūsų šalyje priskaičiuojama 18 sfinksų rūšių (pasaulyje – 33). Kai kurios rūšys gali pasiekti iki 55 km per valandą greitį.

3 pav.

Užduotis

Šis vertingas XVIII a. leidinys šikart pasitarnaus ne tik gyvosios gamtos rūšių pažinimui, bet ir pramogai, kurią suteikia kūrybiškas spalvinimas. Kviečiame spalvinti iliustracijų kopijas ir taip geriau pažinti žemės gyvybę bei jos įvairovę.

Išsirinkite Jums patinkantį paveikslėlį, atsispausdinkite ir nuspalvinkite. Jeigu Jūsų drugelis nušvis kitomis spalvomis, nufotografuokite ir atsiųskite adresu: inga.beruliene@mab.lt. Įdomiausių sprendimų autoriai bus apdovanoti!

Idėjos autorė *Inga Berulienė*

Tekstą apie autorių ir knygą parengė *Dalia Bikauskienė*

Tekstą apie drugius (pagal: Kazlauskas, Ričardas. Lietuvos drugiai. 2008) parengė *Eglė Šegždienė*

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2021

